

Predgovor

Kada se 11. listopada ove godine navršši 80 godina od osnivanja Seljačke sloge vjerojatno će tome pridati pozornost samo mali broj zainteresiranih stručnjaka i nešto veći broj seljaka, koji iz djetinjstva nose sliku sa zabave prije velikog svjetskog rata ili su kasnije pjevali u rijetkim zborovima, koji su se još nazivali «Seljačka sloga». Za većinu onih koji se sjećaju, to je sjećanje svedeno na živopisne nastupe seljačkih zborova u narodnoj nošnji ili zabavne predstave u kojima je uživalo cijelo selo.

Međutim, nastojanja Seljačke sloge u 'zlatno' (iako ne i lako) doba njenog djelovanja bila su daleko šira, sustavnija i ideološki jasno koncipirana. Nadam se da mi je ovom malim prilogom uspelo pokazati na koji je način pokušala pomiriti modernizaciju i tradiciju, kako je odredila nacionalni identitet u vremenu u kojem se doživljavalo da je ugrožen «kozmpolitizmom» i na koje je sve načine i u kojim djelatnostima okupila desetke tisuća seljaka, vraćajući ih vlastitim vrijednostima i gradeći nužnu samosvijest za sučeljavanje s izazovima modernog vremena.

U svom radu u međuraću osjećala je posljedice vezanosti za Hrvatsku seljačku stranku, no nije ih bila pošteđena niti nakon 1941. Rad joj je zabranjen, arhiv je nestao (na očaj nas povjesničara i etnologa), a ni nakon 1945. sudbina joj nije bila puno sklonija. Iako je obnovljena, njene su temeljne ideje potpuno izmijenjene, načela rada prilagođena su komunističkom duhu i ona je stavljena u službu nove ideologije. Većina starih djelatnika nije se uključila u novu Seljačku slogu, one koji su je nekada vodili više se nije smjelo spominjati i rad joj je doskora zamro i počeo padati u zaborav. Uz velike muke 1960-ih su obnovljene samo smotre, ali tada se već na njih gledalo kao na smotre folklor, a ne više kao na smotre žive narodne kulture.

Proučavanje djelatnosti Seljačke sloge moguće je stoga samo mukotrpnim iščitavanjem stotina kratkih, ponekad nepreciznih ili čak netočnih novinskih vijesti, te njezinih glasila, koja su, srećom, uz programatske članke donosila i iscrpne vijesti o osnivanjima i radu ogranaka. Tadašnja svijest o tome koliko takve obavijesti mogu imati promidžbeni učinak i privući i druge u krug Seljačke sloge danas

nam je spasonosna potpora u rekonstrukciji velikog i složenog mozaika njezina djelovanja. Tek poneki arhivski zapis pruža nam uvid samo u to koliko je čak i izvanredno koristan prosvjetni i kulturni rad bio na udaru vlasti, ukoliko nije bio u skladu s političkom poslušnošću.

Sudbinu pisanih izvora dijelili su, na žalost, i slikovni. Iako ih je u doba djelovanja bez sumnje nastao priličan broj, jer su čelni ljudi Seljačke sloge bili svjesni moći fotografije, danas sam uz priličan trud i raspitivanje mogla doći samo do malog broja očuvanih slika. Nadam se da ipak nisu sve nestale u nepovrat i da će možda i ova knjiga pomoći da se pred nama pojavi još koja. Zahvaljujem svima koji su mi pomogli da priča o Seljačkoj slozi ne ostane samo na riječima, a to su bili: dr. sc. Tihana Petrović (Odsjek za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu), prof. Zvonimir Toldi (Muzej brodskog Posavlja, Slavonski Brod), mr. sc. Zdenka Lakić (Državni arhiv u Slavonskom Brodu), prof. Aleksandra Vlatković i prof. Vlasta Šabić (Muzej Slavonije Osijek), Branka Uzelac (Muzej Đakovštine, Đakovo), Ivica Ćosić-Bukvin (Vrbanja), Ivan Vinkov (Vinkovci), Branko Perak (Ivankovo), dr. sc. Mato Artuković (Slavonski Brod), Vlasta Domaćinović (Zagreb), Jelka Mihaljev (Draž), Krunoslav Šokac (Baranjsko Petrovo Selo), Luka Maroševac (Račinovci), Marjana Kolundžić (Kobaš). Dio ilustracija preuzet je iz onovremenih novina, a veći dio radi loše kvalitete ne bih ni uvrstila da sam imala izbora.

Za zdušnu pomoć i savjete pri radu na tekstu zahvaljujem još jednom dr. sc. Tihani Petrović, koja je i recenzentica ove knjige. Drugoj recenzentici dr. sc. Miri Kolar-Dimitrijević dugujem zahvalnost za ohrabrenje i tihu podršku u mom radu, a za razumijevanje i strpljenje izdavaču dr. sc. Mati Artukoviću.

U Zagrebu, 13. srpnja 2005.

Suzana Leček

I. Uvod

Od početaka svog djelovanja Hrvatska seljačka stranka nastojala je biti ne samo politička stranka zaokupljena borbom za vlast, koja bi zahtjeve iz svog programa rješavala tek kada izbori svoje mjesto u vladi (kao što je mislila većina onovremenih stranaka). Stoga je ubrzo nakon što je izgradila uporišnu mrežu političkih organizacija, započela poticati osnivanje udruga preko kojih bi se zahvatilo u cjelokupan život naroda. Seljačka sloga je nastala kao prva od velikih organizacija vezanih uz HSS, a preuzela je djelatnost na području kulture i prosvjete, te u gospodarstvu tamo gdje nije bilo specijaliziranih gospodarskih organizacija.¹

Preobrazba koju je sa sobom nosio proces modernizacije već je zahvatila selo i Seljačka sloga pokušala je na svoj način odgovoriti na njegove izazove i pomoći seljaku prebroditi brojne teškoće koje su se pojavile s naglim gospodarskim i društvenim promjenama. Seljaku je prvenstveno željela pružiti mogućnost da ih ne dočeka potpuno nespreman (čemu su služili tečajevi opismenjivanja, predavanja i 'zimске škole'), a s druge ga strane uvjeriti da u njima ne treba zaboraviti vlastitu vrijednost i svoju tradicionalnu kulturu. Donijela mu je novo samopouzdanje, a buduće naraštaje zadužila je pravovremenim spašavanjem dragocjenog nasljeđa narodnih običaja, pjesama, plesova i nošnji, radi čega je pokrenula smotre narodnog stvaralaštva, danas poznate kao smotre folklor.

Tijekom 1920-ih godina Seljačka sloga je sa svojih 216 ogranaka postala važnim promicateljem ideoloških učenja o vrijednosti izvorne narodne (seljačke) kulture, ali i o potrebi usvajanja novih znanja nužnih za snalaženje u modernom svijetu. Kada je u 1930-im godinama mreža njenih ogranaka u svim hrvatskim krajevima premašila 1.100 sela, postalo je jasno da se radi o našoj najjačoj i najutjecajnijoj kulturno-prosvjetnoj organizaciji.

1 Knjiga je nastala na temelju dva objavljena članka, koja su znatno dopunjena i djelom izmijenjena, ali ih stoga ne navodim u bilješkama. Suzana Leček, Ustrojavanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.), *Scrinia Slavonica* 2, 2/2002., 325–352; Ista, Djelovanje Seljačke Sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. – 1941.), *Scrinia Slavonica* 3, 3/2003., 336–390.

Glavni organizator, tajnik, a nakon obnove 1935. i službeni predsjednik, bio je Rudolf Herceg.² Osebuje naravi, fanatično predan svojim zamislima, osmislio je uz pomoć bliskih suradnika (Izidora Škorjača, Rudolfa Matza³ i dr.) glavna područja djelovanja Seljačke sloge tražeći uzore u građanskim društvima i akcijama vođenim pred Prvi svjetski rat. Ipak, glavne je temelje nalazio u radovima Antuna Radića, koji mu je ostao učiteljem i nadahnućem kroz cijeli život.⁴ Od Antuna Radića preuzeo je objašnjenja pojma i važnosti seljačke kulture, osnovne zamisli kako ju čuvati i širiti, te napokon – možda i najvažnije – kako pristupati seljaku

Rudolf Herceg, pokretač, tajnik
i predsjednik Seljačke sloge.

kao njezinom tvorcu, da bi ovaj na njezinim temeljima, a koristeći nova znanja i mogućnosti moderne tehnologije, mogao stvarati i dalje. Neumorno je, zajedno sa suradnicima kojima se postepeno pridruživalo i sve više seljaka, poput 'apostola' (kako su voljeli nazivati svoj požrtvovni rad) obilazio sela i poticao na djelovanje. Seljake je primao i u prostorijama središnjice Seljačke sloge u Zagrebu, isprva u Hrvatskom seljačkom domu na Zrinjevcu (gdje su bile i prostorije stranke), a od prosinca 1938. u vlastitom prostoru na Marulićevu trgu 12a (ovo '12a' mijenjalo je nesretno '13').

Kroz svega tri godine djelovanja u prvom razdoblju (od kraja 1925. pa do uvođenja diktature 1929.) osmišljeni su svi oblici rada i postavljeni osnovni ciljevi i načela, koja u nekim tada pokrenutim djelatnostima (primjerice smotra folklor) vrijede i danas. Međutim, početna idealistička zamisao prožimanja seljačke kulture (koja bi dala narodni / nacionalni oblikovni duh) i gradske civilizacije (koja

2 Rudolf Herceg (Pristava, Tuhelj, 1888. – Tuhelj, 1951.), kulturni i politički djelatnik, zastupnik HRSS-a 1920. i 1923., od 1925. djeluje isključivo u kulturnom pokretu. Pokretač, tajnik i od 1935. predsjednik Seljačke sloge, osmislio i vodio njene glavne kampanje. Iako ne djeluje javno nakon 1941., zatvoren 1949. – 1951.

3 Izidor Škorjač, profesor. Od početka jedan od glavnih Hercegovih suradnika u Seljačkoj slozi, urednik *Seljačke prosvjete*. U Banovini Hrvatskoj predstojnik Odjela za prosvjetu (1939. – 1941.); Rudolf Matz, (Zagreb, 1901. – Zagreb, 1988.), skladatelj i glazbeni pedagog. Djelatan u Hrvatskom pjevačkom savezu 1924. – 1941., njegov dudogodišnji tajnik i predsjednik. Pokretač zadruge Sklad 1932. U glazbi zastupnik nacionalnog smjera i impresionizma.

4 R. Herceg i Seljačka sloga priredili su i objavili: A. Radić, *Sabrana djela I-XIX*, Zagreb 1936. – 1939.

bi doprinosila tehničkim novinama olakšavajući rad i život) u jedinstvenu, novu nacionalnu kulturu, napuštena je pod kušnjom nerazumijevanja, neprihvatanja, ponekad izrugivanja, te napokon i političkog progona, najdrastičnije iskazanog ubojstvom poslanika HSS-a u Skupštini u lipnju 1928. i uvođenjem diktature u siječnju 1929. Nakon početnih traženja, Seljačka sloga krenula je 'svojim putem' (kako su voljeli reći) i okrenula se samo svojim vrijednostima, vjeri da jedino seljaštvo nosi izvornu hrvatsku kulturu i da samo ono može biti jamac opstanku cijelog naroda. Stvaranje neke nove nacionalne kulture ostavili su drugim organizacijama.

Seljačka sloga bila je prvenstveno zamišljena kao organizacija seljaštva, a inteligencija je (uključujući i samog Hercega) trebala pomagati njihovom uključivanju u raznovrsne djelatnosti, ovladavanju potrebnim znanjima i razvijanju sposobnosti, a po obavljenom se zadatku povući i prepustiti mjesto seljacima. Kako se tada govorilo, seljak je konačno trebao postati 'subjekt' u javnom životu, a naglašavalo se da se to ne odnosi samo na politiku, nego na sva područja života pa tako i na nacionalnu kulturu. Seljačka sloga ga je željela pripremiti upravo za to – u njezinim su ograncima čak i nepismeni bili dobrodošli (štoviše velik dio djelatnosti išao je za njihovim osposobljavanjem da prekorače taj prvi prag javnog djelovanja), svi su mogli steći neka dopunska korisna znanja, mogli su razvijati svoju tradicijsku kulturu i napokon, kroz rad u ogranku i javne nastupe steći nužno samopouzdanje. Iako se sami nisu bavili politikom, idejni tvorc Seljačke sloge nisu krili da je ona zamišljena i kao svojevrsno 'vježbalište' za kasnije političko djelovanje. Kako je pisao Herceg, radom u ograncima seljacima se davala mogućnost «da se pripreme za posao u općini, kotaru, pa i parlamentu».⁵ Ideal kojem je težio bio je da jednog dana seljaci potpuno preuzmu i sve poslove oko Seljačke sloge. Do toga nije došlo, pa su u vrhovima organizacije i 1930-ih godina kao 'prosvjetni radnici' intenzivno radili etnolozi (Milovan Gavazzi, Branimir Bratanić), pravnici (Stjepan Hefer, Niko Matanić) i brojni drugi stručnjaci.⁶ Ipak, pomak je primjetan, posebice uko-

5 Tajnički izvještaj R. Hercega, Prva glavna skupština Seljačke Sloge, *Seljačka prosvjeta* (dalje: *SP*), 1/1926., 5–8, 107–108; R. Herceg, *Što je i što hoće «Seljačka Sloga»*, Zagreb 1938., 4.

6 Milovan Gavazzi (Gospić, 1895. – Zagreb, 1992.), etnolog, profesor na Odsjeku za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu od 1927., pomagao Seljačku slogu teoretskim radom.; Branimir Bratanić (Jastrebarsko, 1910. – Zagreb, 1986.), etnolog, suradnik Seljačke sloge i glavni savjetnik kod praktičnih etnoloških problema, radio na organiziranju smotri i na terenu s ograncima. Profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu od 1955.; Stjepan Hefer (Čepin, 1897. – Buenos Aires, 1973.). odvjetnik i političar, zastupnik HSS-a za Valpovo 1935. i 1938., veliki župan Velike župe Baranje 1941., 1943./45. ministar seljačkog gospodarstva, od 1945. u emigraciji u Argentini. Nasljedio A. Pavelića na čelu HOP-a 1959.

liko se usporede suradnici društvenog glasila *Seljačke sloge* (1935. – 1941.) i njezine prethodnice *Seljačke prosvjete* (1926. – 1929.). Dok je u *Seljačkoj prosvjeti* još očita premoć školovanih suradnika, a seljaci se javljaju ponekom pjesmicom i kraćim crticama ili izvješćima, *Seljačka sloga* donosi tek izuzetno napise inteligencije. Ako se izuzmu poslovna izvješća središnjice u Zagrebu, vezana prvenstveno uz godišnju skupštinu i glavnu smotru u Zagrebu, te obavijesti o radu i planovima organizacije, glavninu sadržaja tvore radovi seljačkih suradnika.⁷

U nešto više od osam godina, koliko je uz prekid u vrijeme diktature uspjela djelovati, *Seljačka sloga* je narasla do gotovo nevjerojatnog broja od preko 1.100 ogranaka u svim krajevima gdje su živjeli Hrvati. Započinjući širenje mreže iz središnje Hrvatske, već tijekom 1920-ih uspjeli su donekle pokriti Slavoniju i Dalmaciju, pojaviti se u Vojvodini, a tijekom 1930-ih val širenja zahvatio je i Bosnu i Hercegovinu. Svaka od regija prilazila je kulturnom pokretu koji je promicala *Seljačka sloga* svojim ritmom, iskazujući posebne probleme i potrebe i stavljajući težište djelovanja na one aktivnosti iz širokog programa, koje su njoj najviše odgovarale. Tako je i Slavonija (zajedno sa Srijemom i Baranjom) od početka pokazivala veliko zanimanje za neke djelatnosti (seljačku književnost, predstave), imala probleme koje drugi krajevi nisu imali (napuštena nošnja, koju je trebalo obnoviti), a neke nije imala uopće (nepismenost).

7 Već na Sedmoj skupštini (21. 2. 1937.) hvale se kako je tijekom 1936. *Seljačka sloga* objavila 18 priloga prosvjetnih radnika, a čak 62 seljačkih autora. *Seljačka sloga* (dalje: *SS*), 2/1937., 2, 35.

Sadržaj

PREDGOVOR	5
I. UVOD	7
II. USTROJAVANJE SELJAČKE SLOGE U SLAVONIJI, SRIJEMU I BARANJI .	11
Osnivanje, prestanak rada i obnova Seljačke sloge	11
Širenje ogranaka u Slavoniji	19
Osnivanje ogranaka i odnos prema drugima	20
Broj ogranaka	23
Rasprostranjenost ogranaka	27
Aktivniji ogranci	29
Kotarski prosvjetni sastanci	34
Prosvjetni sabori	37
Članstvo	40
Prostorije	51
III. DJELOVANJE SELJAČKE SLOGE U SLAVONIJI, SRIJEMU I BARANJI	53
Prosvjetne djelatnosti.....	54
Tečajevi za nepismene	54
Večernja zimska škola	62
Knjižnice i čitaonice.....	66
Zajednička čitanja.....	69
Zdravlje djece	72
Kulturne djelatnosti.....	75
Seljačka književnost	76
Kazalište i selo – «predstavljачke družine»	81
Pjevački zborovi	91
Tamburaški zborovi	100
Prosvjetne zabave	103
Smotre seljačke umjetnosti.....	115
Smotre 1936.....	119
Smotre 1937.	126
Smotre 1938.....	133
Smotre 1939.....	136
Smotre 1940.....	141
Pravna i gospodarska djelatnost.....	145
Sud dobrih i poštenih ljudi	145
Zadruga	151
Dobrotvorne akcije	153
IV. ZAKLJUČAK.....	159
SUMMARY.....	163

Izvori i literatura	166
Imensko kazalo.....	169
Mjesno kazalo.....	173
PRILOZI.....	181
Prilog 1.	182
Abecedni popis ogranaka Seljačke sloge (1925.-1941.).....	182
Prilog 2.	189
Djelatnost u ograncima (prema kotarevima).....	189
Sela u kojima je možda djelovao ogranak:.....	299
Prilog 3.	303
Suradnici <i>Seljačke prosvjete</i> i <i>Seljačke sloge</i> (prema kotarevima):.....	303